

FEATURES OF COGNITIVE PROCESSES IN THE ADAPTATION OF PRIMARY STUDENTS TO SCHOOL

Jiyanberdiev Merojiddin Egamberdi oglu

Lecturer of the Department of Psychology, JSPU

Abstract

This thesis analyzes the role and characteristics of cognitive processes in the process of adaptation of primary school students to school. Children's cognitive processes, such as perception, attention, memory, thinking and imagination, are important factors in the effective organization of educational activities. The study highlights the age-related psychological characteristics of primary school students and the level of development of cognitive processes in their adaptation to the school environment. The importance of using visual aids, game technologies and interactive methods in the educational process is also substantiated.

Keywords: cognitive processes, primary education, adaptation to school, perception, attention, memory, thinking, imagination, psychological development, educational process.

Anatotsiya

Bunda boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktabga moslashuvi jarayonida kognitiv jarayonlarning o'rni va xususiyatlari tahlil qilinadi. Bolalarning idrok, diqqat, xotira, tafakkur va tasavvur kabi kognitiv jarayonlari o'quv faoliyatining samarali tashkil etilishida muhim omil hisoblanadi. Tadqiqotda boshlang'ich sinf o'quvchilarining yosh psixologik xususiyatlari hamda ularning maktab muhitiga moslashuvida kognitiv jarayonlarning rivojlanish darajasi yoritib beriladi. Shuningdek,

ta'lim jarayonida ko'rgazmali vositalar, o'yin texnologiyalari va interfaol metodlardan foydalanishning ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: kognitiv jarayonlar, boshlang'ich ta'lim, maktabga moslashuv, idrok, diqqat, xotira, tafakkur, tasavvur, psixologik rivojlanish, ta'lim jarayoni.

Аннотация

В данной работе анализируется роль и характеристики когнитивных процессов в процессе адаптации учащихся начальной школы к школьной среде. Когнитивные процессы детей, такие как восприятие, внимание, память, мышление и воображение, являются важными факторами эффективной организации учебной деятельности. В исследовании освещаются возрастные психологические особенности учащихся начальной школы и уровень развития когнитивных процессов в их адаптации к школьной среде. Также обосновывается важность использования наглядных пособий, игровых технологий и интерактивных методов в учебном процессе.

Ключевые слова: когнитивные процессы, начальное образование, адаптация к школе, восприятие, внимание, память, мышление, воображение, психологическое развитие, образовательный процесс.

Kirish

Boshlang'ich ta'lim bosqichi bolaning shaxs sifatida shakllanishida muhim davr hisoblanadi. Ayniqsa, maktabga ilk qadam qo'ygan bola yangi ijtimoiy muhit, yangi

talablar va o‘quv faoliyati bilan yuzma-yuz keladi. Shu sababli maktabga moslashuv jarayoni har bir o‘quvchi uchun muhim psixologik bosqich sanaladi. Ushbu jarayonda bolaning psixik rivojlanishi, ayniqsa kognitiv jarayonlar – diqqat, xotira, tafakkur va idrok muhim rol o‘ynaydi. Kognitiv jarayonlar insonning bilim olish, axborotni qabul qilish, qayta ishlash va saqlash jarayonlarini o‘z ichiga oladi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida bu jarayonlar hali to‘liq shakllanmagan bo‘lib, o‘qitish jarayonida ularni rivojlantirish zarur hisoblanadi.

Agar kognitiv jarayonlar yetarli darajada rivojlangan bo‘lsa, bola yangi bilimlarni tezroq o‘zlashtiradi, o‘quv faoliyatiga qiziqishi ortadi va maktab muhitiga tez moslashadi.

Shu sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining maktabga moslashuvida kognitiv jarayonlarning o‘rni va xususiyatlarini o‘rganish pedagogika va psixologiya fanlari uchun muhim masalalardan biri hisoblanadi.

Maktabga moslashuv – bu bolaning yangi o‘quv faoliyati, ijtimoiy muhit va maktab qoidalariga moslashish jarayonidir. Bu jarayon odatda maktabga kirgan dastlabki o‘ynlar va ba‘zan bir yil davomida davom etadi.

Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarning aqliy rivojlanish qonuniyatlarini o‘rganish ko‘plab ilmiy maktablarning ilmiy tadqiqotlari va o‘tmishda ham, hozirda ham psixolog va o‘qituvchilar ta‘limotining predmetidir (L. Bojovich, L. Vigotskiy, V. Davydov, A. Zaporjets, Ya. Kolomenskiy, S. Maksimenko, E. Penko, N. Proskura, O. Savchenko va boshqalar). Ular bu bosqichning inson hayotidagi ahamiyatini, xususan, uning ijtimoiy xulq - atvorini, atrof -muhitga, o‘ziga bo‘lgan shaxsiy munosabatini, jamiyat bilan identifikatsiyasini shakllantirishda muhimligini ta’kidladilar. Kichik maktab o‘quvchilarining shaxsiy shakllanishi davrida moslashuv nafaqat yangi sharoitlarga, balki ta’limning yangi va murakkab shakliga,

ijtimoiy o'zaro ta'sirda ham amalga oshiriladi. Aynan boshlang'ich maktab yoshida ijtimoiy xulqatvor jadal shakllanadi, o'zini o'zi qadrlash shakllanadi, unga boshqalar bilan munosabatlar, tanqidiylik, talabchanlik, muvaffaqiyat va yo'qotishlarga munosabat bog'liq. Shu sababli, ushbu yosh davrida (ijtimoiy psixologik moslashuv sharoitida) o'qituvchilar va otaonalar muhim vazifadir: moslashish uchun shaxsni rivojlantirishning ijobiy tajribasini to'plashga, uning ijtimoiy muhit bilan o'zaro ta'siriga hissa qo'shish, bu esa bolaga yordam beradi. jamiyatda o'z o'rnini topadi. Bu, ayniqsa, inson hayotida tub o'zgarishlar davri boshlanganda muhim ahamiyat kasb etadi.

Bunday o'zgarishlar boshlang'ich sinf o'quvchisining o'rta maktabga o'tishi, bu erda boshlang'ich sinf o'qituvchisining fan o'qituvchilariga o'tishi, bir o'qituvchining fan o'qituvchilari talablariga qo'yiladigan talablari, predmet-sub'ekt va ko'p sub'ekt o'zaro munosabatlarining yangi shartlarining paydo bo'lishi. Tadqiqot muammosi kontekstida boshlang'ich maktab yoshidagi bolalar rivojlanishining asosiy psixologik xususiyatlarini, ularning moslashuv xususiyatlarini aniqlash muhim ahamiyatga ega bo'lib, ular maktabda bolaning qulay yashashi uchun sharoit yaratishning asosiy omilidir. Rivojlanish va ta'lim psixologiyasida boshlang'ich maktab yoshi bola hayotidagi alohida davr sifatida belgilanadi Vigotskiy "har qanday yoshdagi dinamikani o'rganib, biz javob berishimiz kerak bo'lgan birinchi savol - bu rivojlanishning ijtimoiy holatining ta'rifi", deb yozgan. Rivojlanishning ijtimoiy holatiga ko'ra, olim bola va atrof - muhit o'rtasidagi ma'lum yoshga xos bo'lgan munosabatni tushunadi. Boshlang'ich maktab yoshida ijtimoiy o'zaro munosabatlar o'qituvchilar, sinfdoshlar va boshqa kattalar va bolalar bilan maktabdan tashqari muloqot jarayonida doimiy muloqotda amalga oshiriladi. Bu maktab yoshida bolaning tengdoshlari bilan shaxsiy muloqotining ahamiyati oshadi,

ta'lim faoliyati o'zlashtiriladi, aqliy funktsiyalarning o'zboshimchaliklari shakllanadi, aks ettirish, o'zini tuta bilish paydo bo'ladi va harakatlar ichki rejalariga javob bera boshlaydi.

Ko'rsatilgan yutuqlar ehtiyoj-motivatsion sohadagi o'zgarishlar, aqliy jarayonlarning rivojlanishi bilan bog'liq (ayniqsa intellektual-kognitiv sohada), ta'lim faoliyati, rivojlanishning ijtimoiy holatining o'ziga xos xususiyatlari, turmush sharoitining o'zgarishi, maqom. oilada va yaqin atrofda. Faoliyat yanada mazmunli va xilma -xil bo'lib, shakli, tuzilishi, talablari bo'yicha murakkablashadi. Bolada ijtimoiy aloqalar rivojlanadi, munosabatlar o'zgaradi, o'quvchining yangi ijtimoiy roli o'zlashtiriladi. Bu o'zgarishlarning natijasi, siz oqsoqol bo'lishni xohlaganingizda, lekin har doim ham kerakli yordamga ega bo'lmayotganingizda, o'sib borayotgan jarayonning tajribasi.

V. Polychukning so'zlariga ko'ra, psixologik qulaylik juda muhim, : - bolaga noqulay faoliyatdan voz kechishga imkon berish; - majburlash amaliyotidan voz kechish; - bo'sh vaqtni o'tkazish huquqini berish; - boshlangan ishni oxirigacha etkazish va faoliyatingizning yakuniy natijasini ko'rish imkoniyatini berish; - uyda xotirjamlikni ta'minlash, avtoritar harakatlardan voz kechish; - mustaqil ravishda ijodkorlik, tashabbus ko'rsatish istagini rag'batlantirish. Psixologik qulaylik sharoitida o'sayotgan bola o'z kuchlari bilan o'zini qanday tashkil qilishni biladi, atrofidagi dunyoni optimistik tarzda qabul qiladi, qiyin vaziyatdan chiqa oladi, qiyinchiliklarni engish uchun o'zini safarbar qiladi, o'zini o'zi his qilish qobiliyati rivojlangan. ahamiyati va qiymati. Aynan shu yoshda bolalarning o'zo'zini anglashidagi o'zgarishlar ayniqsa sezilarli bo'lib, chuqur mulohaza yuritish, ichki rejaga muvofiq harakatlar, xatti-harakatlarning o'zini o'zi boshqarishi, o'zini o'zi qadrlashning yuqori darajada adekvatligi va tanqidiylikning oshishi bilan namoyon

bo'ladi. Olimlarning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ijobiy "men-imidji " umuman olganda chidamlilik (individning o'zi va uning xususiyatlari haqidagi g'oyalarining doimiyligi yoki o'zgaruvchanligi), o'ziga ishonch (o'z oldiga qo'ygan maqsadlarga erishish imkoniyati hissi), o'zo'zini o'z ichiga oladi. -hurmat (o'zini shaxs sifatida anglash). Psixologik va pedagogik adabiyotlarning nazariy tahlili o'tish davrida boshlang'ich maktab yoshidagi bolalarning quyidagi asosiy psixologik neoplazmalarini aniqlashga imkon berdi: ixtiyoriy xulq -atvorning shakllanishi, turli vaziyatlarda o'zini tuta bilish qobiliyati; ijtimoiy talablarga, kattalarning ko'rsatmalari va o'z maqsadlariga bevosita o'z xulq -atvor reaksiyalarini bo'ysundirish qobiliyati, buning natijasida bolaning xatti - harakatida katta uyushma, kontsentratsiya, intizom kuzatiladi; ijtimoiy me'yorlar va talablarga ongli yo'nalishni shakllantirish, ichki ideallar va hokimiyatlarning paydo bo'lishi; ijtimoiy ahamiyatga ega faoliyatni amalga oshirish istagi, tashqi va ichki hayotni farqlash, jamoada o'zini anglash; o'z-o'zini hurmat qilish, aks ettirish, da'volar darajasini shakllantirish.

Boshlang'ich maktab o'quvchilarining ijtimoiy-psixologik moslashuvi muammosi bo'yicha adabiyotlarni tahlil qilish moslashuvning yoshga bog'liq psixologik xususiyatlarga bog'liqligini ko'rsatadi. Ko'pgina mualliflar moslashishning ikkita asosiy mezonini ajratib ko'rsatishadi: - ta'lim faoliyatida (muvaffaqiyat, intizom, fuqarolik faolligi) va muloqotda (haqiqiy sotsiometrik holat) erishilganlik darajasi ko'rsatkichlari bilan tavsiflangan ob'ektiv - sub'ektning jamoadagi faoliyat va muloqotda erishilgan natijalardan qoniqish darajasini aks ettiruvchi sub'ekt.

Ijtimoiy moslashuv - (lot. adapto I adaptatsiyadan) shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi o'zaro ta'sir jarayoni, uning davomida uning ishtirokchilarining talablari va kutishlari muvofiqlashtiriladi; shaxsni ijtimoiylashtirishning ijtimoiy-psixologik

mexanizmlaridan biri. Jarayonining ijtimoiy muhitga faol ta'sir etishi ko'rinishi va muhitdagi maqsad va qadryatlarni kelishuvchanlik bilan passiv qabul qilish ko'rinishi bo'ladi. Ijtimoiy moslashuv shaxs ijtimoiy moslashuvining asosiy ijtimoiy-psixologik omillardan biridir. Ijtimoiy moslashuvning samaradorligi ko'p jihatdan individ o'zini va o'zining ijtimoiy aloqalarini qanchalik o'xshash (adekvat) anglashiga bog'liq. O'zi to'g'risidagi ijtimoiy tasavvurning noto'g'riligi yoki yetarlicha emasligi ijtimoiy moslashuvning buzilishiga olib keladi, bu holat voqelikning eng ayanchli ko'rinishi autism (individning atrofdagilar bilan muloqot qilishdan qochib o'zining ichki kechinmalari dunyosiga g'arq bo'lishi)dir. Ijtimoiy moslashuv muammosi jahon psixologiyasida psixoanaliz, autism, deprevatsiya kabi ilmiy yo'nalishlarda tadqiq etib kelinadi. Bunda asosiy e'tibor moslashuvning buzulishiga (ruhiy sohadagi buzulishlar, begonalashish, apatiya, alkogolizm, giyohvandlik va b.) va uni tuzatish (korreksiyalash)ning psixoterapevtik uslublariga autotrening, sotsiotrening vositalari yo'naltiriladi. Muhitga shaxsning kirishib ketishi uning xulqi, faoliyati, muomalasi orqali sodir bo'lsa moslashishning mukammalligi vujudga keladi. Shaxsning kata yoki kichik guruhlar muhitga moslashishi ichki samaradorligini oshiradi, ta'lim tarbiya jarayonini yaxshilashga yordam beradi Ijtimoiy moslashuv – individning ijtimoiy muhitga doimiy faol moslashish jarayoni va bu jarayoning natijasi. Ijtimoiy moslashuv uzluksizxususiyatga ega ekanligiga qaramasdan, uni odatda, individning o'z faoliyatini va o'zini o'rab turgan ijtimoiy davrasini tubdan o'zgartirish davrlari bilan bog'laydilar.

Xulosa qiladigan bo'lsak boshlang'ich sinf o'quvchilarining maktabga moslashuvi murakkab psixologik jarayon bo'lib, bunda kognitiv jarayonlarning

rivojlanish darajasi muhim rol o‘ynaydi. Diqqat, xotira, tafakkur va idrok jarayonlari o‘quv faoliyatining samaradorligini ta‘minlaydi.

Agar ta‘lim jarayonida ushbu jarayonlarni rivojlantirishga e‘tibor qaratilsa, o‘quvchilar yangi bilimlarni tezroq o‘zlashtiradi, o‘quv faoliyatiga qiziqishi ortadi va maktab muhitiga muvaffaqiyatli moslashadi. Shu sababli boshlang‘ich ta‘lim jarayonida o‘qituvchilar bolalarning kognitiv rivojlanish xususiyatlarini chuqur o‘rganib, mos pedagogik metodlardan foydalanishlari zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. Elkonin D.B. Bolalar psixologiyasi asoslari. – Moskva: Akademiya, 1989.
2. Davletshin M.G. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2002.
3. G‘oziev E.G‘. Umumiy psixologiya. – Toshkent: O‘qituvchi, 2010.
4. Nishonova Z.T. Bolalar va o‘smirlar psixologiyasi. – Toshkent: Nizomiy nomidagi TDPU nashriyoti, 2014.
5. Karimova V.M. Psixologiya. – Toshkent: O‘zbekiston, 2012.
6. O‘zbekiston Respublikasi “Ta‘lim to‘g‘risida”gi Qonuni. – Toshkent, 2020.
7. Makhmudov Salimjan Uralovich, Abdurashidov Og‘abek Shodiyor og‘li - The Importance of the Motivational Process in Different Periods of Personality Development. International Journal of Integrative and Modern Medicine
8. Maxmudov S.U. Kichik maktab yoshidagi bolalar ijtimoiylashuviga tasir etuvchi omillar. Kasb-hunar ta‘limi №11, 2024
9. Maxmudov Salimjon Uralovich KICHIK MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARNING MAKTAB TA‘LIMIGA PSIXOLOGIK TAYYORGARLIGI VA RIVOJLANISHNING IJTIMOY SHART-SHAROITLARI. Journal of Pedagogy and psychology in modern education , Vol. 4 No.1 (2024)

10. Maxmudov Salimjon Uralovich, Jumaboyeva Sarvinoz Olimjon qizi -OLIIY TA'LIM SHAROITIDA TALABALAR VA O'QITUVCHILAR MAS'ULIYATI: BA'ZI MUAMMO VA MUNOZARALAR. Journal of Pedagogy and psychology in modern education , Vol. 4 No.(2024)

11. Makhmudov Salim Uralovich - Possibilities Of Using Electronic Literature in The Educational Process. Progress Annals: Journal of Progressive Research Volume 2, Issue 2, February 2024.

12. Maxmudov Salimjon Uralovich - O'zaro bir birini anglash shaxslararo munosabatlarning fenomeni sifatida. www.pedagoglar.uz 33-son 2-to'plam_ iyul_2022.

13. С.Махмудов - ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИНИ ЎҚИТИШДА АЛ-БУХОРИЙ ХАДИСЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШНИНГ АҲАМИЯТИ
V<https://doi.org/10.5281/zenodo.7339029> volume 2

14. Maxmudov Salim Uralovichning O`ZARO BIR-BIRINI ANGLASH SHAXSLARARO MUNOSABATLARNING FENOMENI SIFATIDA
International Conference on Developments in Education <https://econferencezone.org> April 20th 2022.

15. Maxmudov Salimjon Uralovich. (2022). PEDAGOGICHESKIE POUCHENIA MYSLITELEY O VOSPITANII MOLOYOJI. EURASIAN JOURNAL OF ACADEMIC RESEARCH, 2(12), 550–553.
<https://doi.org/10.5281/zenodo.7337692> me 2 Issue 12, November 2022 ISSN

16. Salimjon Maxmudov. BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINI O'QISH MALAKALARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI. Ta'lim, fan va innovatsiya. 2-son, 2024-yil